

Світлана Ростецька, к. політ. н.

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, Україна

ПРИНЦИП ТОЛЕРАНТНОСТІ В АНАЛІЗІ КОНФЛІКТУ ІДЕНТИЧНОСТІ

Svitlana Rostetska, PhD in Political Science

State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiyi», Odesa, Ukraine

THE PRINCIPLE OF TOLERANCE IN THE ANALYSIS OF THE CONFLICT OF IDENTITY

The need for formation of national identity, taking into account the presence of different regional, ethnic and religious identities facing now the majority of developed countries is obvious. This issue is important for most modern states who build controversial multicultural society. Identity is one of the most effective mechanisms of mobilization that encourages people to act collectively, as the relevance of this concept for political practice can hardly be doubted. The need to conceptualize the phenomenon of identity in its basic form, as a national and regional, political science particularly, actualized when referring to contemporary realities where regionalization and ethnization of political space became a resistant phenomena.

Analyzing current research papers that reflect scientific views on issues of regional, ethnic and political conflicts, we can conclude that the field for research in this direction with each decade significantly expanding in the new century, the most controversial in academic circles are «conflicts of a new generation» or conflicts of the twenty-first century». Some authors refer to this category of «identity conflicts» in the former Soviet Union. Other authors mean by «new conflict» asymmetric conflicts related to the terrorist threat, as well as conflicts in which ethnic component replaced civilization, as well as major international players on the scene rebel groups, criminal structures, diaspora, ethnic parties, etc.

With all the variety of approaches to determine the type of conflict, there is a relative unity of thought researchers. It means that factors of identity and group status is fundamental, denial of recognition and discrimination cause inevitable and irresistible protest and conflict is particularly difficult to negotiate and compromise.

The demand analysis of regional identities explained to plan and implement practical policy measures. Accounting regional and local characteristics, severity and specific needs of population, differences of specific areas will make the necessary adjustments to the national concept and development programs, they need to place emphasis, and thus defuse existing and exclude the possibility of new problems, reduce tension.

One of the most characteristic features of our time is the need to recognize coexistence of different entities on the basis of tolerance. Background tolerance does not require specific evidence and it is especially popular to resolve «conflicts regional identities».

The modern meaning of tolerance is to understand it as an imperative of non-interference in the private sphere of the other person in the situation of rejection of his actions or mode of existence in general.

Summarizing the above presented a brief overview of the interpretations of the phenomenon of tolerance, we should emphasize sustainability theoretical ideas about its nature. For any period of human communities detected a logical consideration of tolerance as one of the necessary conditions for harmonizing social relations. Although conscious selection and definition of the phenomenon of tolerance realized rather late, but understanding its meaning and fulfillment to a greater or lesser extent elements of tolerant behavior was real understanding of the condition of human survival.

Naturally, the role of tolerance grows in transitional periods in the development of society, when there is the need to achieve social harmony. In addition, due to the great social upheavals of any political regime based on communitarianism, but is inherently individualistic, had a time change in the direction of pluralism. This situation makes transition period to face a variety of political, social and religious forces, which in itself stimulates the attempt to solve the problem of relations between opposing parties, opposing regional identities. Thus, the scope of application of the principle of tolerance is the only area of conflict. The need for tolerance arises only in case of conflict. Thus the principle of tolerance does not change.

Key words: conflict, national identity, regional identity and tolerant relations.

Потреба у формуванні загальнонаціональної ідентичності з урахуванням наявності відмінних регіональних, етнічних та релігійних ідентичностей стоїть сьогодні перед більшістю розвинених країн. Дане питання є значущим для більшості сучасних держав, які будують суперечливе мультикультурне суспільство. Ідентичність – один з найбільш ефективних механізмів мобілізації, що спонукає людей до колективних дій, тому релевантність даного поняття для політичної практики навряд чи підлягає сумніву. Необхідність теоретичного осмислення феномена ідентичності в таких її основних формах, як загальнонаціональна та регіональна, в політичній науці особливо актуалізується при зверненні до сучасних реалій, де регіоналізація і етнізація політичного простору стають стійкими явищами.

Конфлікти ідентичності є, певним чином, соціокультурними конфліктами посттрадиційності, фундаментом яких є ціннісно-світоглядні відмінності і суперечності, зумовлені кризами і трансформаціями культурних ідентичностей; ці конфлікти детерміновані дихотомією традиціоналістських і посттрадиціоналістських ціннісних систем і є атрибутивною частиною рефлексивно-модернізаційних процесів. Поняття «конфлікти ідентичностей» відображає системний характер ціннісно-світоглядних суперечностей як модернізаційних ризиків глобального світу: інтеракція і зближення раніше «чужих» культурних спільнот і їх ідентичностей є невичерпним джерелом інтеграції і конфліктів.

Аналізуючи сучасні дослідницькі роботи, що відображають наукові погляди щодо проблематики територіальних, етнополітичних конфліктів, можна зробити висновок, що поле для наукової роботи в даному напрямку з кожним десятиліттям істотно розширюється, і в новому столітті найбільш дискусійними в академічних колах стають «конфлікти нового покоління» або «конфлікти XXI століття». Деякі автори відносять до цієї категорії «конфлікти ідентичності» на пострадянському просторі¹, інші розуміють під «новими конфліктами» асиметричні конфлікти, пов'язані з терористичною загрозою, а також конфлікти, в яких етнічна складова витісняється цивілізаційної², а в якості основних міжнародних гравців на сцену виходять повстанські угруповання, кримінальні структури, діаспори, етнічні партії і ін. П. А. Цыганков відносить до таких всі конфлікти, що зародилися вже після закінчення холодної війни³. У той же час окремі дослідники самою суттю «нового роду» конфліктів вважають не протистояння держав або ідеологій, а різних ідентичностей⁴.

Наразі ще не сформувався єдиний підхід до визначення критеріїв, за якими той чи інший конфлікт слід класифікувати як «конфлікт нового покоління». Аналіз змін предметного змісту етнополітичних конфліктів за останнє сторіччя дає підстави вважати, що науці ще належить виробити звід тих критеріїв, які повинні будуть неодмінно враховуватися як при виробленні рекомендацій щодо врегулювання конфліктів, так і безпосередньо в процесі його врегулювання.

¹ Вершинина, М.И. (2008). *Особенности межгосударственного сотрудничества по урегулированию конфликтов на постсоветском пространстве: на примере Абхазии, Южной Осетии, Приднестровья: 1992-2007 гг.*: автореф. дис. ... кандидата политических наук: 23.00.04. Москва, 21.

² Лебедева, М.М. (2006). *Актеры современной мировой политики: локальные действия – глобальные последствия. Пространство и время в мировой политике и международных отношениях: материалы 4 Конвента РАМИ. В 10 т. Т. 4.* Москва, 47.

³ Цыганков, А.П. (2006). *Социология международных отношений: анализ российских и западных теорий.* Москва: Аспект Пресс, 407.

⁴ Стафеева, М.В. (2006). *Конфликт ценностей как составляющая этноконфессионального настоящего Европы. Дневник Алтайской школы политических исследований, 22,* 66.

Однак уже очевидно, що серед таких критеріїв при виробленні інструментарію фактор ідентичності повинен розглядатися нарівні, а, може, в окремих випадках і в більшій мірі, з факторами етнічної, регіональної, релігійної і т. д. приладдя.

Групи зі спільною ідентичністю виділялися в якості найбільш придатною одиниці аналізу для вивчення затяжних або нерозв'язних соціальних конфліктів ще Дж. Бертоном і І. Азаром¹. У наші дні зміна геополітичної структури світу викликає появу складних соціокультурних наслідків, в тому числі і радикальних трансформацій ідентичності. Цей процес породжує нові конфлікти і сприймається багатьма національними спільнотами як загроза їх політичного суверенітету, економічної безпеки і культурної самобутності. Особливо чітко подібні трансформації простежуються при розгляді «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі та пов'язаних з ідентичністю процесів, що розвиваються в невизнаних державах. Дані конфлікти дійсно важко піддаються врегулюванню. Британський вчений Д. Френсіс порівнює ідентичність з культурою, яка також багатогранна. На його думку, ворожість, незалежно від

природи її походження, посилюється культурними відмінностями, внаслідок чого іншій стороні приписуються мотиви домінування, які змушують вважати «несхожість» загрозою².

М. В. Довженко відзначає, що «конфлікт ідентичностей» стає основним видом сучасного конфлікту, в рамках якого різні групи реалізують свої соціокультурні цінності, ідентифікують себе і своє бачення світу в період утвердження «постсучасної» цивілізації³. На підтвердження своєї думки він наводить дані, згідно з якими «дві третини всіх насильницьких конфліктів в середині 1990-х років мали саме таку основу». Необхідно відзначити, що багато дослідників схильні до позначення конфліктів 1990-х років як «конфліктів ідентичностей», при тому, що велика їх частина виникла на етнотериторіальну ґрунті. Такі конфлікти мають істотні відмінності в порівнянні з конфліктами, пов'язаними з боротьбою сил сепаратизму і федералізму, автономії і централізму, де в основі лежить статусне співвідношення етносів.

При всьому різноманітті підходів до визначення типу конфлікту, існує відносна єдність думки дослідників, що чинники ідентичності і групового статусу є фундаментальними, відмова у визнанні і дискримінація викликають неминучий і непереможний протест, а самі конфлікти є особливо важкими для переговорів і компромісу⁴. Недостатньо уваги приділяється проблемі тих ідентичностей на пострадянському просторі, які сформувалися не як етнічні. Наприклад, поняття «пострадянської ідентичності» зустрічається в сучасних дослідженнях вкрай рідко і в абсолютно різних інтерпретаціях, що свідчить про несформованість даної категорії в якості наукової.

Тому, вважаємо, що в рамках політичних досліджень регіональної ідентичності можна використовувати в якості основного методологічного інструментарію універсальну схему вивчення конфлікту, оскільки конфлікти різного рівня і виду становлять «мережу безпеки», яка додає регіону необхідну стійкість і сприяє утриманню ситуації у відносно стабільних рамках. Продуктивні можливості при вивченні регіональної ідентичності мають різні порівняльні методи, в тому числі компаративний аналіз, можна використовувати метод сценарного прогнозування. Універсальним методологічним підходом в дослідженнях регіональної ідентичності може бути визнаний конструкціонізм (конструктивізм), який прийшов в політичну науку з соціології.

Затребуваність аналізу регіональних ідентичностей пояснюється метою планування і реалізації заходів практичної політики. Облік регіональних і локальних особливостей, специфічних потреб та вираженість протиріч населення конкретних територій дозволить внести необхідні корективи в загальнонаціональні концепції і програми розвитку, розставити в них потрібні акценти, а тим самим зняти гостроту наявних і виключити можливість появи нових проблем, знизити напругу в суспільстві.

Небезпечні для існування людства такі явища як безперервні війни і конфлікти, що набувають все більш жорстких і безкомпромісних форм, тероризм, розповсюджені в суспільстві різноманітні фобії викликали до життя поняття толерантності. Глобалізація економіки, швидкий розвиток

¹ Azar, E., Burton, J.W. (1986). *International Conflict Resolution: Theory and Practice*. Boulder: Lynne.

² Francis, D. Culture, Power Asymmetries and Gender in Conflict Transformation. <http://www.berghof-handbook.net/std_page.php?LANG=e&id=11>

³ Довженко, М.В. (2000). *Специфика урегулирования современных конфликтов в меняющемся мире*. Мировая политика и международные отношения на пороге нового тысячелетия. Москва: МОНФ, 126.

⁴ Алтуфьев, Д.Ю. (2013). Транзит идентичности. *Этносоциум и межнациональная культура*, 6, 12-18.

комунікацій, урбанізація та інтеграційні процеси роблять будь-яку ескалацію нетерпимості потенційно небезпечною для всього світу. Усвідомлення цієї загрози політиками і всім людством зробило досягнення всезагальної толерантності однією із важливих цілей розвитку світового суспільства. Декларуючи її принципи, різні світові правові та культурні організації демонструють яскраво виражену кризу терпимості в сучасному світі. З матеріалізацією ідеї терпимості пов'язують надії на виживання людства в столітті, що наступило. Тому одна із найхарактерніших рис сучасності – це необхідність визнання співіснування різних сутностей на основі принципу толерантності. Актуальність проблеми толерантності не потребує особливих доказів, і вона є особливо затребуваною для вирішення «конфліктів регіональних ідентичностей».

Сучасний зміст поняття толерантності полягає в розумінні його як імперативу невтручання в сферу приватного іншої людини, в ситуації неприйняття його дій або способу існування в цілому (якщо активність іншого не руйнівна).

При спробі дати наукове визначення толерантності виникають чималі труднощі насамперед через те, що дане поняття використовується в різних контекстах і галузях знання – етиці, психології, політиці, теології, філософії, медицині та ін.

Серед найбільш поширених дефініцій – визначення толерантності, як обачне рішення не забороняти, не обмежувати і не відстоювати поведінку, що її хтось не схвалює, навіть якщо він і має потрібну для цього владу чи авторитет¹; терпимості, поблажливості до когось-небудь, чого-небудь²; відсутність або послаблення реагування на який – не будь несприятливий фактор³.

В більш широкому сенсі – як терпимість і повага до всього «іншого» – розуміють толерантність з точки зору соціокультурного підходу. Вони пов'язують толерантність з необхідністю ознайомлювати суспільство, виховувати терпимість і повагу, знищувати психологічні бар'єри, що сприяють виникненню фобій.

На думку академіка В. Лекторського, можна виділити принаймні чотири концепції толерантності⁴.

Для першої притаманне визнання основних моральних норм, основних правил політичного співжиття, які можуть бути переконливими та прийнятними для усіх. Державні установи, громадська думка можуть бути байдужими до різноманітних поглядів та практик, що є неважливими на тлі основних проблем, з якими має справу суспільство. В такий спосіб створюється простір необхідної свободи в діяльності індивідів та спільнот. Різні соціальні, культурні, етнічні угруповання можуть культивувати свої звичаї, мову, церкви, школи, культурно-освітні заклади тощо. Саме таке тлумачення толерантності є найпоширенішим.

Друге розуміння толерантності пов'язане із поглядом на неї як на повагу до іншого суб'єкта, якого разом з тим не можна зрозуміти і з яким не можна взаємодіяти через несумісність поглядів. Таке тлумачення спирається на сучасні культурно-антропологічні дослідження, новітні філософські концепції, згідно з якими усі культури рівноправні, але водночас несумісні.

Третє – усвідомлення того, що інша людина так само, як і я, має право не приймати мої погляди, є вільною у виборі цінностей і норм, змушує мене зважати на погляди, неспроможність яких я розумію та можу довести. У такому випадку толерантність є поблажливою до слабкості інших з деякою повагою до здійсненого ними права вибору.

Нарешті, четверте розуміння толерантності. Воно пов'язане із визнанням того, що в процесі змагання та діалогу кожна культура намагається врахувати досвід інших, тим самим розширюючи власні обрії.

Як зазначає Л. В. Сковрцов, проблема толерантності виникає, в основному, за умови, коли члени суспільства починають бачити власну універсальну сутність⁵.

Толерантність має свій механізм самореалізації. Член суспільства як громадянський суб'єкт вказує на власне достоїнство через визнання достоїнства іншого і знаходить в цьому підтвердження своєї власної політичної культури. Політична культура отримує характер суспільного розуму, який звужує сферу дії дискримінації по мірі того як все більша кількість громадян засвоює універсальні

¹ Міллер, Я. *Енциклопедія політичної думки*. <<http://www.ukrop.com/ua/encyclopaedia/politics/6452.html>>

² Слушко, О.М. (2000). *Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові*. Київ.

³ Дьяченко, М.И., Кандыбович, Л.А. (2013). *Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия*. Минск: «Хэлтон».

⁴ Лекторский, В.А. (2007). О толерантности, плюрализме и критицизме *Вопросы философии*, 11, 46-55.

⁵ Сковрцов, Л.В. (2011). Толерантность: иллюзия или средство спасения? *Октябрь*, 3, 138-155.

принципи і визнають їх своїми, що засвідчується конкретними формами їх конструктивної взаємодії. В суспільстві соціальної дискримінації складається атмосфера байдужості до універсальних критеріїв оцінки достоїнств людини. Якщо ж вони визнаються на словах, індивіди продовжують використовувати можливості свого положення для отримання привілеїв за рахунок інших.

Поняття толерантності формувалося на протязі багатьох століть, і цей процес продовжується і сьогодні. Накопичуючи різносторонні значення, термін «толерантність» намагається відповідати дійсності, в якій різноманітні прояви нетерпимості вимагають нових засобів їх подолання.

Ряд науковців сходяться на думці, що толерантність як явище зародилося в епоху античності. Як зазначає Л. М. Романенко, саме античність відкрила світові інститут громадянства і пов'язану з ним систему цінностей – свободи, рівності, поваги до людської особистості, її індивідуальності¹. Проблема толерантності стояла гостро там, де народи з різними віросповіданнями були вимушені жити разом в межах великих імперій, і ця проблема вирішувалася через здатність держави примусовим способом встановлювати релігійну одноманітність. Стародавні римляни возвеличили ці поняття в ранг закону. Їх офіційна доктрина і дипломатія рано освоїли всю користь толерантності, а юриспруденція ввела її в свій арсенал як одну із основних норм громадянського і міжнародного права.

Розпад античної толерантності пов'язаний з і спробами зашкодити ерозії духовної і соціальної єдності полісу, общини, в структурі яких вона виникла, встановити причини, які стають ферментом соціального хаосу. Але ерозія міфологічної свідомості вже не могла бути знищена шляхом тиску на філософію. Для соціальної консолідації необхідний був новий тип свідомості, формування якого і вимагало толерантності. Нетерпіння та гоніння інакодумців лише поглибили кризу античного світу.

Апеляція до Бога, орієнтація на перспективу покарання за гріхи, тотожні порушенню встановлених норм, – таким є типовий для Середньовіччя метод контролю поведінки й одночасно закріплення терпимості в житті суспільства. Великий вплив у царині патристики справив Філон Александрійський, який сформулював традиційний для релігійного світогляду постулат толерантності, пов'язаний з утвердженням своєрідної рівності людей – рівності перед Богом. Але земна людина доби Ренесансу, зближуючись з Богом, уже підносила в уяві сучасників до рівня титана. Однак уже у світоглядній традиції великої інквізиції виявляється характерне намагання усереднити, уніфікувати оточення, знищити Індивідуальну своєрідність.

Перехідна епоха XII–XIII ст. зробила рух в сторону плюралізму і терпимості на основі ще не сформованого розуміння цінності особистості. Але рівень розуміння особистості не давав ще можливості для формування концепції толерантності в якій-небудь формі. Уявлення про належність до групи в середньовічній свідомості приймало форму неприйняття і протистояння іншим групам. Думка про покарання всього суспільства за гріхи окремих людей породжувало агресивність до звичної ієрархії цінностей, які виходили за рамки.

Період Нової доби може вважатися часом першої публічної декларації толерантності. Лідирували в цьому процесі спершу англійці. Будучи ареною жорстоких релігійних конфліктів, Англія першою дійшла до релігійної та політичної кризи, коли державний примус став не в змозі утримувати рівновагу в суспільстві. Держава стала перед проблемою пошуку ефективного шляху примирення воюючих сторін. Великий успіх мала програма примирення Дж. Локка «Послання про віротерпимість». Ця програма включала надання громадянам права свободи вибору у сповіданні релігії, рівноправність релігійних общин, відокремлення церкви від держави. Локк визначає церкву як добровільне об'єднання людського суспільства, якому не повинно дозволятися те, що шкодить державі². Розуміння терпимості для Локка – це реалізація думки про світ як множину незведених одна з одною одиниць, які потребують зовнішнього об'єднуючого впливу держави. Але при цьому юрисдикція державної влади може розповсюджуватися лише на громадянські права.

Саме в період Нового часу розв'язується складний парадокс толерантності викликаний плюралістичною свідомістю, яка вільна у своєму визнанні іншого. Цей парадокс заключається у тому, що безмежна толерантність має привести до зникнення терпимості. Тому відбувається визначення меж терпимості, поза якими проголошується право не бути толерантним до не толерантних, аж до виключного права придушувати тих, котрі не прислухаються до голосу розуму.

¹ Романенко, Л.М. (2012). Лики российской толерантности. *Полис*, 6, 175-180.

² Локк, Дж. (1988). Послание о веротерпимости. *Собр.соч.* В 3-х т. Т. 3. Москва.

Отже, ліберально-правова свідомість Нового часу полягає в зміні співвідношення знання і віри в культурі, а саме в підвищенні соціального статусу знання, його інституалізації і поєднанні з владними структурами.

Пізніше Г. Лейбніц у передмові до «Дипломатичного кодексу міжнародного права», торкнувся питання специфіки моральних установок мирного й щасливого співіснування людей, виявив закономірності зв'язку справедливості, милосердя, прихильності та любові¹. Очевидно, що до змісту вищеназваних категорій моральності входять й елементи толерантності. Зазначимо, що Лейбніц намагався ввести своєрідний компонент «розважливості» у моральність і наблизитись до вихідних суб'єкт-суб'єктних закономірностей в її основі.

Найбільш впевнено спробував поєднати абсолютну істину з визнанням різноманітності світоглядних позицій Г. Гегель. В його розумінні абсолютна істина є кінцевий результат руху ідеї, яка послідовно проходить стадії, що зафіксовані і історично сформованих системах, які несуть в собі обов'язково моменти істини. Поєднання абсолютної істини з толерантністю можна розглядати як вираження глибокої мудрості. Також у Г. Гегеля можна знайти досить чітку схему діалектичного взаємовпливу «Я» і «не-Я». Згідно з цією схемою, толерантність у термінах людської любові фіксується через «зворотний зв'язок». Виявляється, що діючи стосовно іншого справедливо, людина тим самим вважає його тотожним собі, адже саме в любові ми відмовляємося від своєї абстрактної особистості й завдяки цьому отримуємо її, уже конкретну².

Співчуття як «першофеномен моралі» посідає належне місце у розробках А. Шопенгауера. Супутні даному явищу передбачливість і милосивість у ставленні до будь-якого «Іншого» він розглядає як необхідні умови відвернення збитків і втрат, суперечок і сварок. Принциповою є теза філософа про те, що «ми повинні кожного сприймати й визнавати з притаманною йому індивідуальністю, хоч би якою вона була»³. Розглядаючи специфіку сприйняття людьми соціального статусу (власного та партнера у спілкуванні), Шопенгауер нарікає на відсутність цілісного розуміння людини як особистості в комплексі характеристик, включно з індивідуальними рисами і соціальними показниками – такими як посада, національність, сімейний стан.

У XIII-XIX століттях особливо популярними були ідеї масонства, хоча цей рух як такий не був однорідним, в обрядах і символах якого переважали етичні засади, заклики до християнської любові, рівності, смирення і релігійної толерантності.

У XX столітті своєрідне бачення мотивації людської любові було сформульовано в рамках одного з найпопулярніших на Заході напрямів – психоаналізу, який, безперечно, вплинув на всю сферу соціального знання. Серед його численних прибічників та критиків найцікавішими в нашому контексті є погляди А. Адлера, котрий вперше застосував до соціології теорію З. Фрейда, та К. Хорні, котра вважає конкуренцію вичерпною формою активності людей, центром невротичних конфліктів, з'ясування змісту яких є головною проблемою соціокультурного психоаналізу⁴.

На відміну від Г. Гегеля Й. Йовель дотримується думки, що кінцевої істини не існує. Саме на цьому будується його сучасне розуміння толерантності: толерантність є право на свою істину, переслідування за збочену істину втрачає будь-який сенс. В суспільстві для нормального функціонування необхідна наявність найменшої кількості розділених цінностей.

На жаль, наразі, нетерпимість має пряме відношення до політики і розглядається як загроза миру та безпеці. Але в діяльності кожної держави потрібно враховувати, що утиск, навіть самих нетерпимих груп, загрожує існуванню толерантного суспільства.

Тому питання про рівень толерантності українського суспільства і динаміка змін, що відбуваються в цій галузі, є сьогодні критично важливим. З однієї сторони, логіка ліберально-демократичних перетворень вимагає затвердження соціокультурного і політичного плюралізму, що передбачає послаблення національної, релігійної, класової, політичної нетерпимості, яка перешкоджає соціальній інтеграції і може призвести до різних потрясінь. З іншої – та ж сама логіка вимагає укріплення нетерпимості у відношенні політичного екстремізму та злочинності.

Підсумовуючи поданий вище короткий огляд інтерпретацій феномена толерантності, слід

¹ Швачко, О.В. (2001). Толерантність як психолого-соціальний феномен. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 154-170.

² Гегель, Г.В.Ф. (1990). *Філософія права*. Москва: Мисль.

³ Шопенгауер, А. (1992). *Свобода воли и нравственность*. Москва: Республика.

⁴ Швачко, О.В. (2001). Толерантність як психолого-соціальний феномен. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 154-170.

наголосити сталість теоретичних уявлень про її природу. Для будь-якого періоду розвитку людських спільнот виявлявся закономірним розгляд терпимості як однієї з необхідних умов гармонізації соціальних відносин. І хоча свідоме виділення і визначення феномена толерантності здійснилося досить пізно, проте розуміння його змісту і виконання в більшому чи меншому ступені елементів толерантної поведінки, розуміння норм було реальною умовою виживання людства.

Закономірно, що роль толерантності зростає в перехідні періоди в розвитку суспільства, коли постає необхідність досягнення суспільної злагоди. Крім того, внаслідок великих соціальних потрясінь будь-який політичний режим, що базується на комунітаризмі, але за своєю суттю є індивідуалістичним, змушений кожного разу змінюватись у бік плюралізму. Сама ситуація перехідної епохи заставляє зіштовхуватися самі різні політичні, соціальні, релігійні сили, що саме по собі стимулює спроби вирішення проблеми взаємовідносин між протилежними сторонами, протилежними регіональними ідентичностями. Отже, сфера застосування принципу толерантності – це виключно галузь конфліктів. Потреба в толерантності виникає лише у випадку конфлікту. При цьому дії принципу толерантності не змінюються.

References:

1. Azar, E., Burton, J.W. (1986). *International Conflict Resolution: Theory and Practice*. Boulder: Lynne [in English].
2. Francis, D. Culture, Power Asymmetries and Gender in Conflict Transformation. <http://www.berghof-handbook.net/std_page.php?LANG=e&id=11> [in English].
3. Altuf'ev, D.Ju. (2013). Transit identichnosti [Transit of identity]. *Etnosocium i mezhnacional'naja kul'tura [Etnosocium and international culture]*, 6, 12-18 [in Russian].
4. Vershinina, M.I. (2008). *Osobennosti mezhgosudarstvennogo sotrudnichestva po uregulirovaniju konfliktov na postsovetskom prostranstve: na primere Abhazii, Juzhnoj Osetii, Pridnestrov'ja: 1992-2007 gg. [Features of international cooperation to resolve conflicts the former Soviet Union: the example of Abkhazia, South Ossetia, Transnistria: 1992-2007]: avtoref. dis. ... kandidata politicheskikh nauk: 23.00.04 [summary of thesis for PhD degree in political science.]*. Moscow [in Russian].
5. Gegel', G.V.F. (1990). *Filosofija prava [Philosophy of law.]*. Moscow: Mysl' [in Russian].
6. Dovzhenko, M.V. (2000). *Specifika uregulirovanija sovremennykh konfliktov v menjajushhemsja mire Mirovaja politika i mezhdunarodnye otnoshenija na poroge novogo tysjacheletija [Specifics of contemporary conflicts in a changing world. World Politics and International Relations at the New Millennium]*. Moscow: MONF [in Russian].
7. D'jachenko, M.I., Kandybovich, L.A. (2013). *Kratkij psihologicheskij slovar': Lichnost', obrazovanie, samoobrazovanie, professija [Brief Psychological Dictionary: personality, education, self-education, profession]*. Minsk: «Hjelton» [in Russian].
8. Lebedeva, M.M. (2006). Aktory sovremennoj mirovoj politiki: lokal'nye dejstvija – global'nye posledstvija. Prostranstvo i vremja v mirovoj politike i mezhdunarodnyh otnoshenijah: materialy 4 Konventa RAMI. V 10 t. [Actors of contemporary world politics: local actions - global consequences. Space and time in the world politics and international relations: 4 RAMI Convent materials. 10 volumes] *Vol. 4*. Moscow [in Russian].
9. Lektorskij, V.A. (2007). O tolerantnosti, pljuralizme i kriticizme [About tolerance, pluralism and criticism.]. *Voprosy filosofii [Problems of philosophy.]*, 11, 46-55 [in Russian].
10. Lokk, Dzh. (1988). Poslanie o veroterpimosti. Sobr.soch. V 3-h t. [Letter Concerning Toleration. Collection of works. 3 volumes.] *Vol. 3*. Moscow [in Russian].
11. Miller, Ya. Entsiklopediia politychnoi dumky [Encyclopedia of Political Thought]. <<http://www.ukrop.com/ua/encyclopaedia/politics/6452.html>> [in Ukrainian].
12. Romanenko, L.M. (2012). Liki rossijskoj tolerantnosti [Faces of Russian tolerance]. *Polis [Polis.]*, 6, 175-180 [in Russian].
13. Skvorcov, L.V. (2011). Tolerantnost': illjuzija ili sredstvo spasenija? [Tolerance: illusion or a means of salvation?] *Oktjabr' [October]*, 3, 138-155 [in Russian].
14. Slushko, O.M. (2000). Tlumachnyj slovnyk chuzhomovnykh sliv v ukrains'kij movi [Dictionary of foreign words in Ukrainian]. Kyiv [in Russian].
15. Stafeeva, M.V. (2006). Konflikt cennostej kak sostavljajushhaja etnokonfessional'nogo nastojashhego Evropy [The conflict of values as a part of ethno-confessional present in Europe]. *Dnevnik Altajskoj shkoly politicheskikh issledovanij [Journal of the Altai School of Political Studies]*, 22, 66 [in Russian].
16. Cygankov, A.P. (2006). *Sociologija mezhdunarodnyh otnoshenij: analiz rossijskikh i zapadnyh teorij [Sociology of International Relations: Analysis of Russian and Western theories.]*. Moscow: Aspekt Press [in Russian].
17. Shvachko, O.V. (2001). Tolerantnist' iak psykholoho-sotsial'nyj fenomen [Tolerance as a psycho-social phenomenon]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh [Sociology: Theory, Methods, Marketing]*, 2, 154-170 [in Ukrainian].
18. Shopenhauer, A. (1992). *Svoboda voly y нравstvennost' [Freedom of will and Morality]*. Moscow: Respublyka [in Russian].